

БЛОУС

Анатолій Григорович — академік НАН України, голова Наукового комітету Національної ради України з питань розвитку науки і технологій, завідувач відділу хімії твердого тіла Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В.І. Вернадського НАН України

ЩО РОБИТИ НАУЦІ В КРАЇНІ, ЯКІЙ ВОНА НЕ ПОТРІБНА

Вельмишановний Борисе Євгеновичу!
Вельмишановні присутні!

Насамперед хочу сказати, що я повністю підтримую звітну доповідь за результатами діяльності Академії минулого року, але, попри оптимістичну тональність попередніх виступів, хочу все ж привернути увагу до деяких наших проблем.

Не секрет, що Україна зараз перебуває в глибокій економічній кризі, і це, відповідно, позначається на науковій сфері загалом і на Національній академії наук зокрема. Я, чесно кажучи, світлого майбутнього у найближчій перспективі не бачу, і цьому є багато причин, але я зупинюся лише на найголовніших з них.

У 1991 р. в науковій сфері України працювало понад 450 тис. осіб, з яких — 295 тис. наукових працівників. Цей величезний інтелектуальний потенціал розподілявся приблизно так: 66,8% науковців було задіяно в галузевій науці, 17,1% — в Академії наук, решта 16,1% — в університетській і заводській науці. У відповідних пропорціях розподілялися й кошти на фінансування науки. Сьогодні чисельність науковців скоротилася майже вп'ятеро, а бюджет на науку нині розподіляється таким чином, що Академія отримує понад 50%. І у владних кабінетах все частіше лунає думка, що Академія має не просто давати наукові результати, а й виконувати ті функції, які раніше поклалися на галузеву науку, що в принципі абсолютно нереально, але розуміння цього немає. Тому, незалежно від того, буде завтра в країні нинішній Уряд чи буде інший, на Академію в цьому плані чинитиметься дедалі зростаючий тиск.

Друга причина полягає в тому, що в Україні є багато охочих приватизувати передусім нерухоме майно Академії. Детально зупинятися на цій причині за браком часу я не буду, оскільки про це вже багато було сказано.

Третя причина пов'язана із затребуваністю науки. Як би там не було, а в Радянському Союзі, може й не так ефективно, як

на Заході, але досить інтенсивно розвивалися наукомісткі сфери промисловості, такі як ракетно-космічна галузь, окремі напрями в електроніці, виробництво спецтехніки та ін. Замовники самі приходили до науковців зі своїми проблемами і ставили перед ними конкретні завдання. Що ж ми маємо на сьогодні? Економіка сучасної України має абсолютно чіткий сировинний характер. Базовими галузями є чорна металургія з високою часткою продукції низького переділу, велика хімічна промисловість, переважно виробництво мінеральних добрив, та останнім часом — сільське господарство. Усі вони ґрунтуються на наукових досягненнях, зроблених багато років тому, і при всій повазі до аграрного сектору та усвідомлюючи його важливість, за інноваційністю сільськогосподарське виробництво не можна порівнювати, наприклад, з освоєнням космосу. Отже, за нинішнього економічного укладу в Україні наука їй, за великим рахунком, не потрібна. Що робити в такій ситуації, я, чесно кажучи, не знаю, висловлю просто окремі свої думки з цього приводу.

Мені здається, що Академії зараз варто було б зосередитися на двох основних напрямках. По-перше, нам необхідно докласти всіх зусиль для підвищення ефективності наукових досліджень. Велику роль тут має відіграти Національний фонд досліджень. Науковий комітет Національної ради України з питань розвитку науки і технологій намагається зробити все (принаймні все залежне від нього), щоб цей фонд було створено вже в поточному році. Якщо вдасться нарешті завершити всі організаційні процедури і якщо Уряд виконає свою обіцянку наповнити його грошима, то вже наступного року фонд почне виконувати свою головну функцію — фінансування наукових проектів за грантовим принципом. У перспективі планується, що частка державного фінансування на конкурсній основі для всієї наукової сфери України становитиме близько 40%. Окремо зазначу, що кошти з Державного бюджету, призначені для наповнення Національного фонду досліджень, не повинні формуватися за рахунок зменшення базового

фінансування науки. Безумовно, це сприятиме піднесенню ефективності та конкурентоспроможності наукових досліджень. Хочу підкреслити, що саме на таких засадах здійснюється фінансування науки в переважній більшості країн світу, тобто це не чиясь забаганка і не якесь українське ноу-хау.

По-друге, нам необхідно провести ретельну атестацію всіх наукових підрозділів НАН України. Так, це дуже добре, що ми в Академії запровадили нову методику оцінювання наукових установ, однак, на мою особисту думку, атестація інститутів не дасть помітного ефекту, слід було б атестувати окремі наукові підрозділи. Зробити це досить легко, але на цю тему, мені здається, варто поговорити окремо.

Крім того, чи не найгострішою проблемою є залучення і утримання молоді в науковій сфері. Зараз молоді вчені масово покидають науку, а поповнення з кожним роком стає все меншим і меншим. Молодь у науку не йде. Якщо кардинально не змінити цю ситуацію, через 5–7 років від Академії залишиться сама лише вивіска. Я висловлю зараз припущення, основане на моїй, можливо, не повній інформації, але... Якщо в Академії дійсно є яка-небудь власність, що не є такою вже критичною, слід у будь-який спосіб перетворити її на житло для молодих учених. Це неможливо з юридичної точки зору? Потрібно ініціювати відповідні зміни до законодавства. І таке житло має бути не для всіх співробітників Академії підряд, а лише для найкращих, найталановитіших молодих учених, для тих, хто успішно захистився, залишається працювати в Академії і може стати гідним продовжувачем найперспективніших наукових напрямів.

Я гадаю, ви всі знаєте, що прем'єр-міністр кілька місяців тому сказав, що чекає на розумні пропозиції щодо реорганізації наукової сфери України. І зараз вже дехто з представників вищої школи, дехто з політичних кіл запропонували свої моделі подальшого розвитку науки. Причому не просто запропонували, а вже на найвищому владному рівні зробили сучасні, чудово оформлені презентації і надалі активно пропагують у суспільстві саме свою модель.

Може, я не володію всією інформацією, але, наскільки мені відомо, голосу Академії поки що не чуто. Мені здається, що керівництву НАН України слід серйозно поставитися до цього питання і в найкоротші терміни розробити чіткі й зрозумілі кроки реорганізації наукової сфери, основані на нашому баченні майбутнього української науки. І не просто розробити їх і подати до уряду, а почати активно просувати і рекламувати на всіх можливих рівнях. Інакше, хочемо ми цього чи ні, нам нав'яжуть іншу систему організації науки, яка навряд чи буде на користь Академії.

Проте всі наші зусилля будуть марними, якщо економіка України і далі залишатиметься сировинною. Подолання цієї проблеми є насамперед завданням уряду. За всі роки незалежності у нас не було жодної реалістичної програми розвитку країни. Наприклад, через кілька днів після приходу до влади Ангела Меркель оголосила низку пріоритетів розвитку німецької економіки. Назву лише один з них — до 2030 р. понад 60 % електроенергії має бути вироблено з відновлюваних джерел, і Німеччина успішно виконує це завдання. В Україні не було сформульовано жодного економічного орієнтиру, який би став дороговказом і для промисловості, і для науковців. Ми дуже бідна країна, ми не можемо собі дозволити займатися всім. Мають бути розроблені державні пріоритети розвитку країни, відповідно до них визначені пріоритетні наукові напрями, і тоді основні зусилля повинні спрямовуватися саме на їх розвиток. Мені здається, що в цьому плані Академія, маючи достатній науковий потенціал, могла б проявити себе, проаналізувати і розрахувати стратегію розвитку економіки

і набагато активніше, ніж зараз, просувати свої аргументовані пропозиції.

Скажімо, питання енергонезалежності є надзвичайно важливим для України. Ця проблема охоплює і газову складову, і необхідність активного розвитку всіх видів альтернативної енергетики, і значний внесок до енергетичного балансу ядерної енергетики, яка зараз забезпечує половину всіх енергетичних потреб і ще довгий час буде актуальною для України. При цьому власного виробництва ядерного палива у нас немає. Скільки ми говорили про монопольне становище РФ у постачанні тепловідільних елементів і лише під загрозою його припинення почали пошуки альтернативного постачальника. Маючи запаси уранових руд, питання про організацію власного промислового виробництва ядерного палива так і залишається на рівні розмов. Володіючи унікальними запасами цирконієвої сировини, ми так і не спромоглися налагодити промислове виробництво цирконієвих сплавів для обладнання ядерних реакторів. І поки в Академії ще збереглися фахівці-ядерники, які розуміють, що і як потрібно робити, ми, на мою думку, маємо не просто пропонувати, а, як сказав, нав'язувати владі необхідні рішення. І це, звісно, стосується не лише ядерної енергетики, а й усіх наукомістких секторів економіки. Навіть якщо до нашої думки з того чи іншого питання у «верхах» і не дослухаються, все одно Академія виграє, засвідчивши свою активну фахову позицію. Пасивна поведінка і розповіді лише про досягнення, які, безумовно, є, ні до чого позитивного в цій ситуації, на мою думку, не приведуть.

Дякую за увагу!